

Områdesnämnden för humanvetenskap

Elisabeth Wåghäll Nivre
Vicerektor

Justitiedepartementet
Regeringskansliet

Handläggare:
Karolina Alveryd

Yttrande över remiss: En översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription (SOU 2021:90)

Områdesnämnden för humanvetenskap har ombetts att till Justitiedepartementet inkomma med synpunkter på remiss av betänkandet *En översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription (SOU 2021:90)*. Betänkandet har remitterats till Juridiska fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten. Synpunkter har inkommit från Juridiska fakulteten och redovisas i bifogad bilaga, som utgör områdesnämndens svar.

Elisabeth Wåghäll Nivre

Karolina Alveryd

Juridiska fakultetskansliet

Områdesnämnden för humanvetenskap

Remiss: En översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription (SOU 2021:90)

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har beretts tillfälle att inkomma med synpunkter på betänkandet SOU 2021:90 En översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription, och får härmed avge följande yttrande.

Allmänt

På ett generellt plan instämmer fakultetsnämnden i utredningens bedömning att den forensiska och tekniska utvecklingen motiverar ändringar i regleringen om preskription. Att straffskalorna för flera brott har förändrats talar också för en översyn. Fakultetsnämnden ansluter sig vidare till utredningens bedömning att tiderna för absolut preskription bör behållas, att den nuvarande regleringen rörande preskription av brott som riktar sig mot barn bör lämnas oförändrad, liksom att beräkningen av preskriptionstiden för fridskränkingsbrotten alltfjämt bör räknas från de enskilda brotten. Ävenså välkomnar fakultetsnämnden den föreslagna moderniseringen av 35 kapitlet brottsbalken (se dock nedan rörande vissa synpunkter på den språkliga utformningen).

Fakultetsnämndens synpunkter begränsar sig till förslagen om påföljdspreskription, särregleringen av unga lagöverträdare, vissa legalitetsaspekter och de ekonomiska konsekvenserna.

Reglerna om påföljdspreskription

Fakultetsnämnden anser att utredningens argument för att ändra reglerna om påföljdspreskription i och för sig har fog för sig. Det är naturligtvis angeläget att så få fängelsestraff som möjligt preskriberas och som utredningen framhåller kan heller inte skälen för preskription anses göra sig lika starkt gällande beträffande påföljdspreskription som när det handlar om åtalspreskription.

Samtidigt kan förslaget i denna del anses leda till att systemet uppfattas som inkonsekvent. Även om en sådan ordning kan anses vara motiverad av praktiska skäl, kan det helt enkelt ses som ett pedagogiskt problem att vissa allvarliga brott omfattas av åtalspreskription medan ådömda fängelsestraff oavsett längd aldrig preskriberas. Enligt förslaget kan t.ex. den som är misstänkt för en våldtäkt undgå eventuell lagföring genom att hålla sig undan i 15 år (i nuläget 10 år). Enligt samma förslag behöver däremot den

Juridiska fakultetsnämnden

som har dömts till fängelse en månad, för t.ex. grovt rattfylleri, avtjäna straffet trots att 50 år (eller längre tid) förflutit sedan domen. Som utredningen också är inne på kan nog vidare diskuteras om det – både från humanitets- och ändamålssynpunkt – är rimligt att fängelsestraff på några månader måste verkställas utan begränsning i tiden.

Att helt avskaffa påföljdspreskription framstår också som långtgående i ljuset av att *brottsofferperspektivet* framförs som ett tungt vägande skäl för att undanta fängelsestraff från preskription, men att det i förslaget inte görs någon differentiering mellan brott mot person och brott mot allmänheten. Eftersom flertalet av brottstyperna som kommer att träffas av de skärpta preskriptionsreglerna inte utgör brott mot person, kan det sättas ifråga hur angeläget det är att avskaffa påföljdspreskription för samtliga fängelsestraff. Förslaget förefaller i denna del relativt långtgående, och kanske särskilt i de fall där brottsofferperspektivet inte gör sig gällande.

Att i preskriptionsreglerna särbehandla brottstyper där brottsofferperspektivet aktualiseras skulle dock sannolikt göra regelverket svåröverskådligt och innebära vissa praktiska problem, inte minst eftersom det inte alltid är helt klart om en kriminaliserad gärning utgör brott mot person, brott mot allmänheten, eller brott mot någon annan intressebärare. En alternativ väg skulle kunna vara att låta relativt sett korta fängelsestraff även fortsatt omfattas av påföljdspreskription. Gränsen efter vilken påföljdspreskription inte inträder skulle t.ex. kunna dras vid straff på ett år eller mer.

Regleringen beträffande omyndiga lagöverträdare

Unga lagöverträdare åtnjuter i svensk rätt särbehandling i flera avseenden vad gäller påföljd för brott. På senare tid har reformer genomförts (beträffande straffmätning, påföljdsval och undantag från preskriptionsregler) som innebär att denna särbehandling främst tar sikte på lagöverträdare under 18 år – och inte som tidigare även de under 21 år.¹ Reformerna kan möjligen sägas tyda på att lagstiftaren har accepterat att det i påföljdshänseende uppstår vissa tröskeeffekter för de lagöverträdare som precis fyllt 18 år. Enligt fakultetsnämnden finns det skäl att fråga sig om tröskeeffekter är lika acceptabla i fråga om preskription av brott som vid bestämmande av påföljd för brott.

Ett av utredningens förslag är att påföljdspreskription beträffande sluten ungdomsvård alltså ska ske efter fem år. En sådan ordning kan leda till en tydlig tröskeeffekt för unga lagöverträdare, eftersom påföljdspreskription beträffande fängelse inte ska ske; om en person strax under 18 år döms till sluten ungdomsvård så sker påföljdspreskription efter fem år, medan om en person strax över 18 år döms till fängelse så sker aldrig påföljdspreskription. En sådan ordning innebär en stor skillnad i ingripandegrad från samhällets sida, vilken kan förefalla mindre lämplig om situationerna jämförs, att en person som strax ska fylla 18 år döms till sluten ungdomsvård för en gärning med högt straffvärde, och att en annan person som just fyllt 18 år döms till ett kort fängelsestraff för en gärning med lågt straffvärde.

Ett annat av utredningens förslag är att enbart straffmaximum för brottstypen ska vara styrande för preskriptionstiden beträffande åtalpreskription och absolut preskription. Det innebär att den begränsning av maximistraffet som anges i 29 kap. 7 § andra stycket

¹ Se 29 kap. 7 § andra stycket, 30 kap. 5 § och 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken i sin respektive lydelse 2021:1103.

brottsbalken, och som numera gäller för lagöverträdare under 18 år, inte längre kommer att ha en inverkan på preskriptionstiden. Omyndiga lagöverträdare kommer därmed i större utsträckning att behandlas som vuxna. Utredningens förslag i denna del kan förefalla vara systematiskt inkonsekvent, då den etablerade särregleringen beträffande lagöverträdare under 18 år frångås. I och med att utredningen föreslår att bestämmelsen om att vissa allvarliga brott undantas från preskription även fortsatt inte ska gälla för lagöverträdare under 18 år,² kommer viss åtskillnad mellan omyndiga och myndiga lagöverträdare att fortsättningsvis göras. Denna åtskillnad kommer dock endast att avse ett fåtal brott.³ Ett stort antal brott med livstids fängelse i straffskalan kommer således att vara undantagna från preskription även avseende lagöverträdare under 18 år. Det kan därför sättas i fråga om utredningens förslag i tillräckligt hög grad beaktar de skäl som finns för att särbehandla unga lagöverträdare.

Legalitet

Av de föreslagna övergångsbestämmelsernas andra punkt följer att de nya reglerna, om bland annat förlängd preskription för vissa brott och att tiden för åtalspreskription och absolut preskription endast ska beräknas utifrån straffmaximum för brottet, ska tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, förutsatt att brottet inte preskriberats innan dess enligt de nu gällande preskriptionsbestämmelserna. Retroaktiv tillämpning av de föreslagna bestämmelserna föreslås alltså, vilket enligt fakultetsnämnden inger vissa betänkligheter. Även om legalitetsprincipen så som den kommer till uttryck i 2 kap. 10 § regeringsformen inte utgör något absolut hinder för att ge de föreslagna bestämmelserna retroaktiv verkan, och även om retroaktivitetsförbudet i 12 § promulgationslagen kan frångås genom lag, så behöver legalitetsprincipen – inte minst såsom allmän rättsprincip – ges erforderligt genomslag i de överväganden som görs.

Vid flertalet ändringar av preskriptionsbestämmelserna i brottsbalken har de nya reglerna getts retroaktiv verkan.⁴ I flera av dessa lagstiftningsärenden har det understrukits att det är en etablerad grundsats att förlängda preskriptionsbestämmelser inte ska tillämpas retroaktivt, men skälen för lagföring i det enskilda ärendet ansågs motivera avsteg från nämnda grundsats.⁵ I nu aktuellt betänkande skriver utredningen att det är ”lämpligt att tillämpningen i fråga om retroaktiviteten i denna del är densamma som vid tidigare ändringar”.⁶ Argumentet får förstås som att det, för att uppnå förutsebarhet och enhetlighet i systemet, finns skäl att fortsätta göra undantag från huvudregeln om förbud mot retroaktiv tillämpning av nya bestämmelser. Fakultetsnämnden vill med anledning av detta göra följande anmärkningar.

För det första behöver det tydliggöras att det är möjligt att tala om förutsebarhet eller likformighet i systemet i stort, respektive förutsebarhet för den enskilda individen – annars förefaller motiveringen att s.a.s. av förutsebarhetsskäl frångå legalitetsprincipens

² Förslagets 35 kap. 10 § andra stycket, se brottsbalken i sin lydelse 2021:1103; prop. 2021/22:17 s. 1, 9.

³ Enligt förslaget kommer följande brott undantas från undantaget från preskription för lagöverträdare under 18 år: dråp respektive försök till dråp, våldtäkt respektive grov våldtäkt om gärningarna begåtts mot en person under 18 år, våldtäkt mot barn respektive grov våldtäkt mot barn, samt brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor om gärningen begåtts mot en person under 18 år.

⁴ Se t.ex. brottsbalken i sin lydelse 1982:150; 1996:659; 2005:90; 2011:1298.

⁵ Se t.ex. prop. 2021/22:17 s. 54–56.

⁶ SOU 2021:90 s. 249.

krav på förutsebarhet som märklig. Att tillämpningen i fråga om retroaktivitet görs likformig med den i tidigare reformer tjänar visserligen förutsebarhet och enhetlighet i systemet i stort, men främjar knappast förutsebarheten för den enskilda individen (vars redan begångna brott enligt förslaget kommer att vara föremål strängare preskriptionsregler än de som gällde vid brottstillfället). Här bör också understrykas att legalitetsprincipens retroaktivitetsförbud naturligtvis huvudsakligen har sin grund i intresset av förutsebarhet för den enskilde – inte för systemet eller rättstillämparen.

För det andra riskerar införande av ytterligare preskriptionsbestämmelser med retroaktiv verkan att befästa en praxis där en viktig grundsats regelmässigt frångås. Då retroaktivitetsförbudet i fråga om preskriptionsbestämmelser i 12 § promulgationslagen ska vara huvudregeln förefaller idén tveksam att ytterligare avsteg från huvudregeln är påkallade på grund av att huvudregeln tidigare frångåtts. Om utredningens förslag genomförs i denna del kan det, med hänsyn till de tidigare preskriptionsreformerna, sättas i fråga om retroaktivitetsförbudet faktiskt utgör en huvudregel i sammanhanget. Snarare förefaller det som att de upprepade undantagen från retroaktivitetsförbudet innebär att legalitetsprincipen i praktiken undergrävs.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts, och mot bakgrund av att de föreslagna ändringarna är tämligen långtgående och betungande för enskilda som kan bli misstänkta eller dömda för brott, anser inte fakultetsnämnden att skälen för att göra ytterligare undantag från retroaktivitetsförbudet väger tyngre än skälen emot en sådan ordning. Av denna anledning avstyrker fakultetsnämnden förslaget i den delen att de förändrade preskriptionsbestämmelserna ska ges retroaktiv verkan.

Ekonomiska konsekvenser

Såvitt avser ekonomiska konsekvenser konstaterar utredningen att förslagen kommer att medföra kostnadsökningar för rättsväsendets myndigheter men att konsekvenserna inte med säkerhet kan förutses. Genomgående gör utredningen bedömningen att ökade kostnader kan hanteras inom befintliga anslag. I denna del vill fakultetsnämnden framföra följande.

Många brott blir inte uppklarade. Det gäller inte minst mindre allvarlig mängdbrottslighet. Långt ifrån samtliga brott anmäls och det är endast en andel av de anmälda brotten som leder till lagföring. Om det ensamma målet vore att samtliga brott ska beivras finns i princip ingen gräns för de resurser som skulle kunna skjutas till rättsväsendet. Naturligtvis finns emellertid praktiska hänsyn som sätter gränser. Att endast ett begränsat antal av de brott som faktiskt begås leder till lagföring och påföljd är alltså en ofrånkomlig realitet.

Mot bakgrund av denna realitet kan det anses nödvändigt att göra prioriteringar. En sådan prioritering torde grunda sig i att det av olika skäl kan anses vara mer angeläget att koncentrera resurserna till det som ligger förhållandevis nära i tiden snarare än det som hände för relativt sett länge sedan. Som utredningen också berör fyller reglerna om preskription här en väsentlig praktisk funktion. Åtalspreskriptionen innebär ju ett slags borte gräns efter vilken utredning och lagföring av misstänkta brott inte längre är aktuell. Att denna gräns bestäms likformigt med utgångspunkt i den tid som förflutit sedan brottets begående, snarare än genom diskretionärt beslutsfattande, kan anses motiverat av såväl rättssäkerhets- som rättviseskäl.

Utredningen får även förmodas ha beaktat den ovan beskrivna realiteten när den lämnar preskriptionstiderna för brott med straffmaximum två år eller därunder oförändrade. Här skulle ju lagändringar få som mest påtagliga konsekvenser för rättsväsendets arbete. Men också när det gäller mer allvarlig brottslighet – för vilken förslaget innebär en förlängd preskriptionstid – kan andelen anmälda brott som leder till lagföring uppfattas som låg. Utredningens förslag skulle t.ex. innebära att preskriptionstiden för ett brott som rån – med en uppklaringsprocent som ligger i linje med vad som gäller för mindre allvarlig mängdbrottslighet (såvitt avser personrån, omkring 10 procent) – skrevs upp med hälften mot vad som gäller i dag: från 10 till 15 år. En ändring som den förslagna, som inte kompletteras med ökade anslag, är naturligtvis inte ägnad att förändra denna uppklaringsprocent till det bättre. Konsekvensen av en sådan reform måste snarare bli att polis och åklagare tvingas till att göra mer informella prioriteringar inom ett större tidsintervall än vad som tidigare gällde. Det borde kunna antas att detta förhållande på längre sikt kan påverka tilltron till rättsväsendet till det sämre.

Synpunkter på den språkliga och lagtekniska utformningen

Såvitt avser den språkliga utformningen av den föreslagna lagtexten i 35 kap. brottsbalken föreslår fakultetsnämnden att skrivningarna ”brott preskriberas” och ”[viss påföljd] preskriberas” (2, 6, 7 och 9 §§) ersätts med ”preskription inträder” eller liknande. På så sätt anknyter lagtexten tydligare till definitionen i 1 §. Verbet ”preskribera” kan vidare föra tanken till att det skulle vara fråga om en aktiv handling snarare än ett rättsfaktum som inträder oberoende av att någon åtgärd vidtas.

I fråga om bestämmelsen om brott som är undantagna från preskription anser fakultetsnämnden att det kan diskuteras om placeringen av denna, sist i kapitlet, är optimal. Med den nuvarande regleringen ligger nämnda lagrum direkt efter bestämmelsen om tider för åtalspreskription. Med denna placering kan bestämmelserna läsas tillsammans, och det framgår på ett pedagogiskt och översiktligt sätt i vilka fall preskription, trots de angivna tiderna, inte inträder. Lagtekniskt är en sådan lösning smidig, då läsaren redan tidigt får besked om att reglerna i kapitlet inte gäller för vissa brott. Fakultetsnämnden föreslår i anledning av detta att bestämmelsen om undantag från preskription placeras i direkt samband med bestämmelsen om åtalspreskription, eller i vart fall tidigt i kapitlet.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av professor Claes Lernestedt, jur. dr. Axel Holmgren och forskarstuderande Marie Kagrell. Föredragande har varit Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jessika van der Sluijs

Karolina Alveryd